پرینسیپی ئاسانگەرایی بینراو

نووسینی: Richard Sörman/ریچارد سۆرمان (*)
وەرگێڕانی لە سویدییەوە: هەندرێن

بینراوە نەبینراوەکان

سەختییەکانی خوێندنەوە

ئیشکالیەتی سەرەکی بینراوە، نەبینراوەکان، یان بەرچاوە سەختەکانی دەق لەوەدایە کە زۆرجار بینراوە سادەکان ئەوەندە سەخت نیشان دەدرێن کە ناتوانین بە شێوەیەکی ئاسایی بیانبینین، بە مانایەکی دیکە لەبەر ئەوەی پێمانوایە هەمیشە دەبێت خوێندنەوە هەڵگری مەرجێك بێت کە بە مەرجی کەشفکردن ناسراوە، یان گەڕان بە دوای شاراوەکان، بۆیە بەردەوام بە ئاڵۆزی و سەختی بەدوایدادەچین، بەڵام گەڕان بە دوای شاراوەکان چۆن دەخرێتە پێش بینراوە سادەکات؟ چۆن بەر لەوەی شتە سادەکان ببینیت دەتوانیت بە دوای نەبینراوەکاندا بگەڕێت؟.

گرفتی ئەو تەماشاکردنە لەوێوە دێت کە بەر لەوەی گوتراوەکان ببینی هەوڵی دۆزینەوەی نەگوتراوەکان بدەیت، بەر لەوەی قسەت لە سەر شتە بەرچاوەکان هەبێت بەرەو کاکڵ و قووڵایی شۆڕ بیتەوە.

(پرنسیبی ئاسانگەرایی بینراو) وتارێکی بە پێزی رەخنەگر (ریچار سۆرمان)ە و (هەندرێن) لە سویدییەوە کردوویە بە کوردی، لەم وتارەدا بە شێوەیەکی نوێ لە رێگەی کورتە چیرۆکی (نامە دزراوەکە)ی (ئادگار ئالان پۆ) باس لەو ئاڵۆزییەی خوێندنەوە کراوە، پرسی ئەو خوێندنەوەیە لەو ئاسانکارییەوە دێت کە نامەکەی پێ شاردراوەتەوە، بەڵام پۆلیسەکە بە شێوەیەکی زۆر سەخت دوای دۆزینەوەی نامەکە کەوتووەو لە هەوڵی کەشفکردنی نهێنی شاردنەوەدا خۆی دووچاری شپرزەیی و ئاڵۆزی کردۆتەوە، پێیوایە بۆ ئەوەی نامەکە بدۆزێتەوە دەبێت بە شێوەیەکی زۆر سەخت خۆی سەرقاڵ بکات.

لە وتاری ناوبراودا دەشێ رستەی (سەختییەکانی دەق هەمیشە لەوەدایە کە بتوانین ئەوەی زۆر ئاشکراو بەرچاوە ببینین) رستەیەك بێت کاکڵەی مەبەستی ئەو خوێندنەوەی لەخۆیدا حەشار دابێت، چونکە جوانی دەق لەوەدایە کە ماناو دەلالەتە نەگوتراوەکان بە شێوەیەك بخاتە روو کە بشێ هەم تا سنووری سادەیی بەدوایدا بچین، لە لایەکی دیکە تا سنووری سەختی و ئاڵۆزی بە دواداچوونمان بێ ئاکام نیشان بدات. بە دواداچوون تا ئەو سنوورەی کە سادەیی رابەرایەتیمان دەکات لەوێوە دێت کە خوێنەر بەر لەوەی بیر لە مەرجەکانی ئاڵۆزی و شاردنەوە بکاتەوە، بیر لە ئێستای بینین و ئێستای جوانی و خەیاڵ و ئێستای چێژ بکاتەوە، بەر لەوەی بیر لە باگکراوەندی مەعریفی و فیکری و رۆشنبیریی دەق و نووسەر بکاتەوە جۆرێك لە شەفافییەت لەگەڵ ساتەوەختی خوێندنەوە دابمەزرێنێت، بەر لەوەی خۆی بە باگکراوەندە رۆشنبیرییەکان شپرزە بکات، چۆن ئێستای خۆی دەبینێت وا بەدوای شتەکاندا بچێت. چونکە ساوەختی خوێندنەوە ساتەوەختێکی جیاوازەو تەجاوزی هەموو ساتەوەختە بەسەرچووەکان دەکات، هەموو گەڕانەوەیەك بۆ دواوە دواجار گرفتی خوێندنەوەی

لەخۆدا هەڵگرتووەو جیاوازییەکانی ساتەوەختی ئێستای بینین و بیستن و بەدواداچوون بەرەو ئیشکالییەتی جۆراو جۆر دەبات.

عەبدولوتەلیب عەبدوڵلا

دەکرێ بنەمایەکانی ئەدەب پراوە بکرێ تاکوو تێبگەین کە دەقێک گوزارە لە چی دەکا و واتایەکانی چین. ئەوە "داستانبێژ"ی بەرهەمێکە کە نیشانمەدەدا دەقێک گوزارە لە چی دەکا – واتایەکانی چین پاشان ئێمە دەتوانین بە شێوەی جودا ئەو دەقە فامبکەین. سەختییەکانی دەق هەمیشە لەوەدایە کە بتوانین ئەوەی زۆر ئاشکرا و بەرچاوە ببینین.

رەنگە جێگەی بایەخ بێ لەوە بهزرین کە هەندێ جار، لە بنەمای ئەوەوە کە شتێکی زۆر ئاسان بێ، سەخت نەبێ لە دەقێکی ئەدەبیی،کارێکی هونەریی یان فیلمێکدا شتێکی کاکڵەیی بدۆزینەوە. دەکرێ شتەکان بێڕادە بینراو بن تاکوو چاو تۆمارییان بکا.
/ستانلی کاڤێل لە کۆوتارەکەیدا "دەبێ ئێمە مەبەستمان ئەوە بێ Stanley Cavel فەیلەسوفی ئەمریکی دا دەنووسێ لە نێو لێکۆڵینەوەی ئەدەبدا دۆزینەوەی ?Must we mean what we say/" کە دەیڵێین سەختییەکە بە سووکی سەیر دەکرێ. مرۆ وەک خوێنەرێک کە داخوازی زۆر لە (the obvious)روونی دەقێک دەکا یان بە هۆی ئەوەی کە پێی وایە کە نێوەڕۆکە گەوهەرییەکانی وەک مەرجێک دەبێ سەخت، ئاڵۆز یان حەشاردراو بێ، بە ئاسانی تووشی هەڵە ببێ.

ئەو بیرۆکەیە بە شێوەیەکی وردبینانە لە چیرۆکەکەی ئێدگار ئالان پۆ "نامە دزراوەکە"وە، لە 1844، بە گۆ هات. وەزیرێک لە حوکمەتی فەرەنسیدا نامەیەکی دەکەوێتە بەر دەست کە نێوەڕۆکەکەی زانیارییەکی زۆر ئەبڕوبەری لەسەر شانژنی فەرەنسیدا بەخۆوە گرتبوو. ئێستا وەزیرەکە بۆ ئەوەی دەستکەوتی سیاسیی دەستەبەر بکا نامەکە بۆ مەبەستی فشار بەکاردەهێنێ. پۆلیسەکە دەزانێ کە هەتا ئێستاش وەزیرەکە خاوەنی نامەکەیە چونکە هێشتا نێوەڕۆکەکەی بۆ گشت ئاشکرا نەکراوە. هاوکاتیش مرۆ لەو روانگەیەوە پێی وایە کە هێشتا وەزیرەکە لە ماڵەکەیدا نامەیەکەی هەڵگرتووە چونکە ئەو دەسەڵاتەی کە نامەکە دەیدات ئەوە پێشمەرجێکە کە ئەو دەتوانێ پیشانی بدا و نێوەڕۆکەکەی بە کۆپلەیەکی زۆر کورت بکاتە شتێکی گشتی. لە کاتی شەودا بە نهێنی بە وردەکارییەکی زۆرەوە تەواوی گۆشەکانی ماڵەکەیان پشکنییەوە. تەنانەت لەناو قەنەفە، کتێب و پشت کارتۆنی دیوارەکە گەڕان نامەکەیان هەر نەدۆزییەوە. کەواتە دەبێ نامەکە لە ماڵەکەی ئەو بێ، بەڵام ویدەچێ مرۆ هەرچەندە بە دوایدا بگەڕێ نەدۆزرێتەوە. پۆلیسەکە وەک دوا رێگا روو دەکاتە هەڵێنجانەکەی ئۆگۆست دوپین.
بۆ پۆلیسەکە ئەمە هەڵگری بیرۆکەیەکی تەواو نەوازەیە، کە هەندێ جار سەختی کێشەیەک دەکرێ بریتی بێ لە ئاسانییەکان. ئۆگۆست دوپین پێی دەبێژێ، کە مەتەڵی چارەکردنی ئەوە رەنگە زۆر بەڵگەنەویست بێ بۆ ئەوەی پۆلیسەکە نامەکە ببینێ. واتا دوپین لە مەسەلەی وەزیرەکە ئاگادارە و دەشزانێ کە کەسێکی زۆر زرینگە. رەنگە وەزیرەکە وای مەزەندە کرد بێ کە پۆلیسەکە ماڵەکەی زۆر بە وردی دەپشکنێتەوە، بۆیە بە میتۆدێک نامەکە دەشارێتەوە کە پۆلیسەکە لە توانای ئەوەدا نییە لێی تێبگا.
هەڵبەتە وا دیارە کە دوپین راستی بۆ چوو بوو. واتا ئەمە پرسیارێک بۆ خانووی وەزیرەکە دروست دەکا و لەوێدا لە رۆژانی ئاوەڵادا سەرنج بۆ بەڵگەیەکی بەرچاوی ناگرینگی فڕێدراو لەسەر مێزێکدا رابکێشرێ.

دوپین ڕۆژی دوایی، بەو بەهانەیەی کە ئەو لەوێدا پاکەتی جگەرەکەی لە یاد کردووە، دەگەڕێتەوە ماڵی وەزیرەکە. ئەو توانی لە چاوتروکانێکدا ڕووی وەزیر وەربگێڕێ و بەمەش کاغەزەکە لە دەستی بستێنێ و بە یەکێکی تر بیگۆڕێتەوە. پاشان دوپین نامەکە بۆ پۆلیس ڕەوانە دەکا و هاوکاتیش پسوولەی 50000 فرانسس زامن بکا. کەواتە پۆلیسەکە، لەسەر ئەو بنەمایەی کە مرۆ *پێی وابوو نامەکە حەشار دراوە*، نامەکەی نەدۆزییەوە.

"نامە دزراوەکە" دەقێکە کە برێ جار لە ناوکۆیی تیۆریی ئەدەبیدا ئاماژەی بۆ دەکرێ. ئەمەش بە زۆری بەندە بە خوێندنەوەیەک لەمەڕ چیرۆک کە دەوونشیکاریی فەرەنسی ژاک لاکان لە یەکێک لە کۆڕەکانی ئەنجامی دا، کە بە شێوە دەربڕینێکی تایبەت باس لە زمان دەکا (واتا نامەکە دەبێتە هێمایەک بۆ پیت، زمان) باڵادەستی بەسەر مرۆڤەوە، هەڵبەتە دەقەکەی لاکان بۆ خوێنەرێکی سادە لە تێگەیشتن بەدەرە و ڕاستییەکەی هێندەش پەیوەندی بەو بیرۆکەوە نییە کە ئێدگار ئالان پۆ دەخوازێ ڕاییگەیەنێ.

بەلای کەمییەوە بۆ ئەدەبناسێک دوو چەشنە تێگەیشتنی لە چیرۆکەکەی ئالان پۆ هەیە کە باسی لێوە بکرێ. یەکەمیان ئەوەمان بە یاد دێنێتەوە کە لە هەموو لێتۆژینەوەیەکدا خولیایەکی سروشتی هەیە کە مرۆ چەقی لەسەر ببەستێ کە کراوە و ئاشکرا نییە. دەخوازم بێژم کە لە خودی لێتۆژینەوەدا گەوهەرێک هەیە کە پیادەکارەکان بە دوای ئەو شتەی کە پەنهانە دەگەڕێن، دەکۆڵنەوە. ئەرکی لێکۆڵەر ئەوەیە کە ئەوەی واقیعی و ڕاستییە لەمدیوی ڕوونییەکی گۆڕاودا دەستنیشانبکا. هەڵبەتە ئەمە شتێکی لەبارە و لە بنەڕەتیشدا پرینسیپێکە ناکرێ پشتگوێ بخرێ، لێ کێشەکە بۆ ئەدەبناسێک ئەوەیە کە کرۆکی بیرۆکەی دەقێک یان فیلمێک مەرج نییە شاراوە بێ بەڵکو دەشێ وەک نامەی چیرۆکەکەی ئالان پۆ زۆر ڕاشکاو بێ. هاوکاتیش لێرەدا ئەوە مانای پەنهانی یان سەختی تێگەیشتنیش دەگەیەنێ. واتا وێڕای ئەمەش کە ئێمە ئەوەی کە ئاشکرایە لە دەقەکەدا ببینین و درکیش بە ئامادەییەکانی بکەین، کە دەکرێ بڕوا بە خۆمان بێنین کە ئەوە شتێکی بەهادار نییە کە خۆمان پێیەوە خەریک بکەین، ئەمەش چونکە بەلامانەوە دەقەکە هێندە ئاوەڵایە و هاوکاتیش "ڕوون" و "بەڵگەنەویستە".

لێرەدا مرۆ دەتوانێ لە چیرۆکی ئالان پۆ دا خوێندنەوەیەک بۆ ئیشی گەڕانی پۆلیسەکە لەناو کتێبەکانی کتێبخانەی وەزیرەکەوە بەدوای نامەکەدا بکا و بەراوردییەکیش لەگەڵ ئەو ئەدەبناسانەی، کە لە بری ئەوەی ڕۆبچەنە ناو ناوکۆیی، کەچی خودی دەقەکە پشت گوێ دەخەن کە لێیان چاوەڕێ دەکرێ، بکا. مرۆ پێی وایە واتایەکە (پیتەکە،نامەکە) لە ژیانی نووسەرەکە، ژیانی کۆمەلایەتی ، مێژوویی نووسەرەکەدا یاخود لەو ژینگە ئەدەبییەی کە بەرهەمەکەی تیادا نووسراوە، لە سەرچاوەکانی نووسەرەکە یان کەسێکی نموونەیی لای نووسەردا هەیە کە بدۆزرێتەوە، وێڕای ئەمەش زۆر بە ئاسانی ئەو دەقە بەلاوە بنرێ تاکوو ئەوە نیشانبدەین کە ئەوە بۆ ئێمە شاراوە *نییە*. بێگومان ناوکۆیی بۆ قووڵکردنەوەی واتای دەق سوودمەندە و ئەمەش دوورە لەو شتە بەڵگەنەویستەی کە بزانین "دەق وەک خۆی" چییە، لێ دەشێ ئەمەش بۆ سەرنجکێشانمان ببێتە ئاستەنگێک کاتێک ناوکۆییەک نەک دەقێک ببێتە ئامانجێک بۆ پێشینەیەک.

دووەمیان دەمڕاستەکە لە چیرۆکەکەی ئالان پۆ دا، دوپین، لەسەر ئەوە سوورە کە پۆلیسەکە توانای ئەوەی نییە کە نامەکە بدۆزێتەوە، چونکە ئەو تەنیا بە گوێرەی میتۆدەکانی خۆیەوە بە دوای دۆزینەوەی نامەکە دەگەڕا. کەواتە هەڵەی پۆلیسەکە تەنیا بریتی نییە لەوەی کە لە نامەکەڕا بڕوانێ کە دەبێ نامەکە شاراوە بێ بەڵکو هاوکاتیش بریتییە لەوەی کە لە میتۆدە ڕاهاتووەکانیش سوود وەرگرێ لە بری ئەوەی هەوڵبدا بەڕاستی بهزرێ. دوپین دەڵێ، وەزیرەکە لەوە تێگەیشت بوو کە پۆلیسەکە پیشەیەکی بریندارکەری هەیە کە دەبێتە هۆی ئەوەی کە بە مانای ڕاستی وشە نەتوانێ ئەو ئاستەنگانەی کە تووشی بووە *شیبکاتەوە*. پۆلیسەکە میتۆدە حازر بەدەستە لە قالبدراوەکان پیادە دەکا. ئەمانەش دەکرێ هەندێک

جار زۆر کاریگەر بن، لێ هاوکاتیش دەکرێ کارەکە لە پۆلیسەکە سنووردار بکا چونکە ئەوانە بە گوێرەی پرێسنیپی میتۆدەکانەوە تەنیا ئەوە دەدۆزننەوە کە حەشار دراون.

ئەگەر ئێمە بۆ توێژینەوەیەکی راڤەکاری ئەمە وەربگێڕین، هەڵبەتە ئەمە واتا کە مرۆ دەبێ بەو هەموو شێوەگەلە لە مانا بڕیاردراوانەوە سەرهەڵبڕێ کە دەبێ چی بدۆزرێتەوە و چۆنیش بیدۆزرێتەوە. ئاسانە کە کاری توێژینەوە بە خاو و خیچی و بە هەمان پرینسپەوە بڕوا. بێگومان ئەو ریسکەی کە مرۆ هەیەتی ئەوەیە کە مرۆ ویدەچێ لەو روانگانەی کە پێشتر لە بەرایڕا رەچاو کراون سەرنج بەو شتانە نەدا. مەسەلەکە ئەوەیە کە ئەو کەسەی مرۆ دەیەوێ تێیبگا کەچی رەنگە ئێمەش فریو بدا (وەزیرەکە لە چیرۆکەکەی ئالان پۆ، نووسەرێکی ئەدەبناس)، کە دەکرێ ئەو کەسە جیا لە بڕوای خۆمان بە گوێرەی پرینسیپگەلێکی تر بگونجێ و بهزرێ قبووڵی بکەین. ئەگەر ئێمە هزری خۆمان بە تەنیا لەسەر ئەویتر پیادە بکەین، بەمەش تووشی ئەو ریسکە دەبین کە ئەو بیرۆکە گرنگانەی کە ئەو کەسە پێمان دەڵێ لە دەست بدەین، لە بری ئەوەی کە بە هەستێکی ئاوەڵاوە هەوڵبدەین گوێ لەو کەسە بگرین کە ئەو چی دەڵێ.

هەڵبەتە لێرەدا ئەو مشتومڕە زۆر مەزەزندەکاریانەیە و هاوکاتیش دەبێ وەک کارێک بە دیقەت جودا بکرێتەوە بۆ ئەوەی راستییەکەی بپێکین. لێرەدا ئەوەی کە دەتوانین بچینە ناوییەوە ئەوەیە کە بۆ نموونە ئەویش ئەو ئاستەنگەیە کە بە ڕاستی چۆن دەقێکی ئەدەبی بدۆزینەوە. شتێکی راشکاوە کە خاڵێک هەیە لە بەراوردکردن لە نێوان چیرۆکی ئالان پۆ و ئەو توێژینەوە راڤەکارییەوە کە هەرگیز لەبار نییە. ئەو نامەی کە دزراوە بابەتێکی سەلمێنرای قەبووڵکرا و دانپێنراوە. دوپین دەیتوانی نامەیەکی هاوچەشنی نامەکەی شاژن بدۆزێتەوە، لێ راستییەکەی نامەیەکی دیکە بوو و وێڕای ئەمەش رەنگە لە رووی سیاسییەوە سەرنجکێشیش نەبێ. کەواتە پۆلیس و شاژنەکە دەکرێ بێنە ناو رەوتەکە و جەخت لەوە بکەنەوە کە دوپین بە هەڵە نەچووە. بێگومان نموونەی دەرەکی ئەو رووداوە راستییە کە نامەکە (پیتەکە، واتاکەیە) تاکە راستییەکە کە لە لە ناو زانستی ئەدەبدا شیاو نییە. هیچ کەس، بگرە خودی نووسەریش، بۆ جارێکیش بێت ناتوانێ ئەوە بسەپێنێ کە راڤەکردنی دەقێک یان فیلمێک تەواو کتومت راستە. ئەدەبناسێک دەتوانێ پاساو بۆ راڤەکردنەکەی بهێنێتەوە،دەکرێ راڤەکردنێک لە دەق "سەرکەوتوو بێ" بە جۆرێک کە ئەو تێگەیشتنە وەک ئەنجامدانێک و گرێدراو بە کەسانێکی راستینە و هاوکاتیش لە چوارچێوەی دڵسۆزی و گفتووگۆیەکی نەپساوەدا بەهایەکانیان جەختبکرێتەوە. بەڵام ئەگەر هاوکات ئەگەر مەبەستمان لە واتایەکی بێ کە دەبێ راست و دروست بێ، ئەوە هەرگیز رەوا نییە کە پێمان وابێ کە دۆزنەوەی دەقێکی "واتادار" شتێکی ئاسانە.

بەمجۆرە رەنگە کەمێک کەمتەرخەمی بێ کە ئەگەر تەنیا بڵێین کە ئێمە هەوڵدەدەین "واتا"ی دەق بدۆزینەوە. واتا دەستەواژەیەکە کە زۆر سەختە بەرجەستە بکرێتەوە، دەکرێ باشتر بێ کە دەستەواژەی "ئاخێوەر"، (داستانبێژ) پەیڕەو بکەین. داستانبێژ دەکرێ ئەوە بێ کە ***بەندە بە*** دەقەکەوە ، ئەوەی کە دەق لەسەری دەدوێ و پەیوەندی پێوە هەیە. وێجا دەکرێ "واتا" بە تەرزی جودا فامبکرێ، ئەمڕۆش هیچ وەڵامێکی راست و رەوان نییە کە پێمان بڵێ کتومت دەق لە چی پێکهاتووە. دەکرێ بگوترێ رێگایەکە بەرەو داستنابێژ یاخود دەکرێ بگوترێ کە واتا شێوەیەکە کە داستانبێژ بینراو و نمایشی دەکا. هاوکاتیش واتا بریتی بێ لەوەی کە ئێمە لەمەڕ داستانبێژەوە دەهزرین یان ئەو وێناکردنە بێ کە ئێمە لەسەر واتا وێنای دەکەین. هەر چۆنێک بێ رەنگە گەرەکە ئێمە وا بهزرین کە واتا کتومت ئەوە ***داستانبێژگەلی*** بەرهەمەکەیە نەک واتایەکەیەتی کە دەکرێ بۆ پێناسە کردن مەیلە و ئاسان بێ. واتا دەمەوێ بێژم کە هەندێک ئاسان بێ کە دەشێ پیادەکرن بەشێک لە داستانبێژە بنەڕەتییەکان لە دەقێکدا پێناسە بکا، بەڵام بێگومان پاشان دەکرێ زۆر سەختر بێ کە بە راشکاوی واتای ئەوانە دەستنیشانکراوانە رابگەیەنرێت.

من به خۆم وەک مامۆستایەکی ئەدەبی فەرەنسی لە زاسنتگای ئۆپسالادا لە ژمارەیەک لە بەشە کۆرسەکاندا وەک ئەرک داوام لە خوێندکاران کردووە کە چەند جار دەقێک بخوێننەوە وێجا بە روانگەی خۆیانەوە ئەوەی کە لە دەقەکەکاندا دیارترین داستانبێژی بەرچاون پێناسە بکەن. ئەوە بۆ من مایەی سەرنج بوو کە ئەو خوێندکارانە کۆرس بە دوای کۆرس لە پرینسپدا هەمیشە هەمان کاریان ئەنجامدەدا. شتێکی ئاسانە کە بڵێین خوێندنەوەی ئەدەب هەمیشە خوێندنەوەیەکی سۆبژە/خودییە، ناکرێ پێوانەیەکی ئۆبژە/بابەتەکی دەستەبەر بکەین بۆ ئەوەی بزانین کە دەقێک باسی چی دەکا. وەلێ راستییەکە ئەوەیە کە ئێمە بە شێوەیەکی رێژەیی لەسەر ئەوە کۆکین کە دەقێک ئاماژە بە کامە داستانبێژی سەرەکی دەکا. پاشان کاتێک ئێمە کە بە واتای جودا ئەو داستانبێژانە دەنووسینەوە و لە گۆڕانگەلی جودای مێژووشدا ناوی جیاواز بەو داستانبێژانە دەبەخشین، کە ئەمانەش بۆ ئەدەب شتێکی تایبەتی نین. دەکرێ ئێمە هەموومان لەسەر ئەو شتە کۆک بین کە ئەمڕۆ ئێمە ئەوەی کە رۆژانە بە نەگریس ناودێری دەکەین، لێ بێگومان کەسانێک لە کولتووره جیاواز و بە جیهانبینی جوداوازیشیانەوە بە هەمان شێوە لەو شتەی کە ئێمە بە نەگریس ناودێری دەکەین و   ئەوانیش بە هەمان شێوەش لە واتایەکەی دەڕوانن. جیهانی ئەدەب و ئەفراندن گەلێک لە جیهانی واقیعی فرەرەهەندترە و تێگەیشتنیش لێی سەخت ترە.

بۆ ئەوەی بە نموونەیەک کۆتایی بەو باسە بێنین، ئەویش ئەوەیە، رۆژگارێک پێش هەنووکە مرۆ لە تیڤێ بەرنامەیەکی دەبینی کە سەبارەت بە کارل– میشال بێلمان بوو(*) . ئەو بەرنامەیە لە روانگەی مۆدیلەکانی چەند پرۆفیسۆری ئەدەبەوە نمایشدەکرا. ئەو بەرنامەیە باسی لە ستۆکهۆلمی 1700، سەبارەت بە نموونەی ئەو کەسانەی کە فیگیور و تایبەتمەندییەکانی شیعری بێلمان بوون، دەکرد، کە ئەو بەرنامەیە دکتۆرێکی ئەلکهولی نمایش دەکرد. رەنگە ئەو بەرنامەیە وەک تایبەتمەندی و کارامەیی لە بێلمان ناودێر نەکرێ، لێ بە جۆرێک لە جۆرەکان زانیارییەکی قووڵی لەسەر بێلمان تەرخانکرد کە گرنگترین و یەکلاکارترین داستانبێژەکان بوون لە شیعرییەتی بێلماندا: مەستی ئەلکهول و کاریگەرییەکانی لەسەر وێنای کات لە تێگەیشتنی ئێمەدا. شیعرەکانی بێلمان بەشێکی زۆری باس لە مەستی دەکەن، کە ئەمەش دەکرێ بڵێین شتێکی "بەڵگەنەویستە"، لێ هەرچەندە ئەوە پێویستی بە "نا– پسپۆر" هەبوو چونکە ئەو بەڵگەیە دەبوو نیشان بدرێ و بەهایە راستییەکانی تۆمار بکرێ. بەڵام بێگومان لە شیعری بێلماندا دکتۆرە ئەلکهولەکە پسپۆر بوو، چونکە ئەو کتومت لە یەکێک لە بەرچاوترین داستنابێژی شییعرەکانیدا پسپۆڕ بوو. راستییەکەی "تێگەیشتن لە شیعرێک" هەمیشە بریتییە لەوەی کە "لە داستنابێژەکانی تێبگەی" : مرۆ بۆ نمایشکردنی داستانبێژ بە پەیڤەوە دەستپێدەکا و هاوکاتیش لەوە حاڵی بین کە ئەو دەقە "باسی چی دەکا". دواجار ئەگەر مرۆ لەسەر داستابنێژەکە زانیارییەکەی قووڵ بکاتەوە هاوکاتیش مرۆ دەتوانێ زانیارییەکی قووڵ لەسەر "دەق"ەکە دەستەبەر بکا.

کارێکی سەخت نەبوو لەوە تێبگەین کە شیعرەکانی بێلمان گوزارە لە مەستی و کایەکانی دەکەن، لێ ئەو ئەدەبناسە پیشەکارە خۆ فێرە زانیاریی کردووانە نەیانخوازیی ئاوڕ لەو راستییە بەڵگەنەویستە بدەنەوە و گرنگیشی پێبدەن، لەبۆیە دەستیان کرد بە قسەکردن لەسەر شتگەلێک کە مرۆ راشکاوانە بڵی کە زێتر شتگەلێکی ترو هات بوون. دەشێ ستانلی کاڤێل و ئێدگار ئالان پۆ بیانوتبایە کە ئەوە خودی ئاسانەکە بوو کە سەخت بوو. هەڵبەتە لە شیعری بێلماندا هیچ نامەیەک بوونی نییە کە بدزۆرێتەوە، لێ بیرۆکەیەکی گرنگ و تەواو راشکاو هەیە کە تیایدا رۆبچی و گفتوگۆی لەسەر بکردرێ. هەندێ جار بینینی ئەو شتەی کە بە تەواوی لە بەرچاوانە وەک بینینی شتێکی تەواو کاڵەیی و یەکلاکەرەوە وایە. رەنگە ئەوەی کە ئەمڕۆ لە زانستگاکاندا زیاتر پێوست بێ کە ئەویش کارامەییە کە دەبێ زیاتر جۆشبدرێ و پراوە بکرێ.

14/11/2006

ستۆکهۆلم

-----------+++++++++++++++++++++++++++++

ریچار سۆرمان دکتۆرای له زمانی رۆمانیدا هه‌یه، له زاسنتگای ئۆپسالا/ سوێد Richard Sörman/*) (
وانه ده‌ڵێته‌وه.

به‌شی کولتووری، شه‌ممه 2006/11/11. Svenska dagbladet,سه‌رچاوه:

تێبینی: کارک میشال بێلمان شاعیرێکی میللی سوێدییه، له 4ی فێبریوه‌ری 1740 له ستۆکهۆلم له دایک بووه و له 1795 کۆچی دوایی کرد. شیعره‌کانی زیاتر گۆرانی ئامێزن و گوزاره له سه‌رمه‌ستی خۆی ده‌که‌ن. شیعره‌کانی ئاوێنه‌یه‌که بۆ ژیانی کۆمه‌لایه‌تی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی سوێد. (وه‌رگێڕی کورد)